

1802. AASTAL TAASAVATUD TARTU (DORPATI) ÜLIKOOI ARSTITEADUSKONNA ESIMESTE PROFESSORITE AMETINIMETUSTEST JA ABIÕPPEASUTUSTE NIMEDEST

Jaan KASMEL ja Tiiu KASMEL

Tartu Ülikool. Lossi 36, 51003 Tartu, Eesti; jaanjasmel@hotmail.com

Taasavatud Tartu (Dorpati) ülikooli arstiteaduskonna esimesi tööaastaid (1802–1803) käsitlevates uurimustes esinevad mitmed erinevused võrreldes ülikooli põhikirjade saksakeelsete redaktsioonidega nii professorite ametinimetustes kui ka abiõppeasutuste nimedes ja nende arvus. Samuti jääb vahel arusaamatuks seegi, mitu korralist professorit oli teaduskonnas ametis ülikooli taasavamise järel alanud esimesel semestril. Sellest lähtuvatele küsimustele vastuste saamiseks on antud ülevaade ülikooli taasavamisele eelnenud ja järgnenud aastatel arstiteaduskonnas toimunud ülikooli asutamise plaani, esimeste põhikirjade ja loengukavade ning arhiivmaterjalide (esimeste aastaruannete) alusel. Artikli lisas on esitatud arstiteaduskonna esimeste professorite ametinimetused ja abiõppeasutuste nimed ning nende arv vastavalt juba nimetatud materjalidele; ametikohtadele on lisatud õppejõudude nimed ja esimesel korral nende ülikooli teenistusse asumise kuupäev.

SISSEJUHATUS

Tartu ülikool on 370 aasta jooksul läbi teinud katkendliku ja keerulise arengu-tee, on muutnud vahel isegi asukohta, kuid alati on tema koosseisu kuulunud arstiteaduskond. Ülikooli kõigist tegutsemisperioodidest on pikim Keiserliku Dorpati/Jurjevi Ülikooli ajajärk, mis langes aastatele 1802–1918 Vene riigi koosseisus. Selle aja sisse jäävatel õppe- ja teadusliku tegevuse tõusuaegadel sammus Tartu ülikool maailma ülikoolide hulgas esirinnas nii loodusteaduste kui ka arstiteaduse alal. Kõige selleni jõudmiseks andsid oma osa ka 1802. aastal taasavatud ülikooli arstiteaduskonna esimesed professorid, kellel peale vajalike teadmiste, õpetamisoskuse ja uurijatalendi pidid olema ka silmapaistvad organiseerijavõimed.¹

Viimase kahe sajandi jooksul on avaldatud Tartu ülikooli arstiteaduskonna ajaloost palju uurimusi. Üheks põhjalikumaks selles valdkonnas võib pidada Ilo Käbini sulest 1986. aastal ilmunud monograafiat, mis hõlmab aastaid

¹ Tartu Ülikooli ajalugu, II. 1798–1918. Koost K. Siilivask. Tallinn, 1982, 390–392.

1802–1940.² Samas aga võib mitmete Keiserliku Dorpati/Jurjevi Ülikooli arstiteaduskonna esimeste tööaastate kohta avaldatud uurimustega põhjalikuma tutvumise järel öelda, et nendes on mittevastavusi tollal kehtinud ülikooli põhikirjade saksakeelsete redaktsioonidega nii esimeste professorite ametinimetuste kui ka abiõppeasutuste nimede ning isegi nende arvu puhul. Sellele ei ole siiani piisavalt tähelepanu pööratud.

Andmete lahknevusest tulenevatele küsimustele vastuste saamiseks on antud ülevaade ülikooli taasavamisele eelnenud ja järgnenud aastatel arstiteaduskonnas toimunud Tartu ülikooli asutamise plaani (1799) ja esimeste põhikirjade (1802, 1803), ülikooli loengukavade ning arhiivimaterjalide (arstiteaduskonna esimeste aastaaruannete) alusel.

Esimestena nimetatud dokumentidega oli kõigile teaduskondadele, sealhulgas arstiteaduskonnale, õppetöö läbiviimiseks ette nähtud kindel arv korralisi professoreid. Nende ametinimetused tulenesid põhikirjaga määratud õppeainete nimedest ja olid seetõttu üsna pikad, sest õpetatavaid distsipliine oli igal õppejõul kuni neli. Kõige sagedasema veana on arstiteaduskonna esimesi aastaid käsitlevates uurimustes korraliste professorite ametinimetustest ära jäetud osa nende poolt loetavate ainete nimedest. Põhikirjadega ettenähtud abiõppeasutuste nimede asemel on samuti kasutusel nende ebatäpsed lühendatud variandid. Lisaks sellele võib öelda, et arstiteaduskonna ühe või teise eriala ajaloo käsitlemisel on ülikooli 1802. aasta põhikirja asemel sageli ekslikult kasutatud ülikooli asutamise plaani aastast 1799 või hoopis ülikooli 1803. aasta põhikirja, mistõttu avaldatud töodes ei vasta tegelikkusele ei korraliste professorite ametinimetused ega ka abiõppeasutuste nimed ning nende arv.

Samas tuleks lisada, et on vääri ülikooli taasavamisele eelnenud ja sellele järgnenud esimeste aasta(kümne)te arstiteaduskonna struktuuri iseloomustamisel nimetada ülikooli asutamise plaani ja põhikirjadega ettenähtud korraliste professorite ametikohti kateedriteks (õppetoolideks), kuna viimased võeti esmakordselt kasutusele kõigi teaduskondade jaoks alles ülikooli 1820. aasta põhikirja venekeelse redaktsiooniga.³

Küsimusele, mitu korralist professorit oli ametis arstiteaduskonnas ülikooli taasavamisel 1802. aasta aprillikuus ja sellele järgnenud esimesel semestril, on võimalik saada meie poolt läbivaadatud uurimuste alusel kaks vastust, ühel puhul on selleks kolm ja teisel korral kaks õppejõudu. Nii vajab ka see probleem täpsustamist.

Täielikuma vastuse huvides peaksime alustama tagasivaatega rootsiaegse Tartu ülikooli arstiteaduskonna esimesele kahele tööperioodile, et saada lühike ülevaade tolle aja meditsiiniprofessorite tegemistest, nende ideedest abiasutuste loomise kohta ja isegi mõne rajamisest.

² Käbin, I. Die medizinische Forschung und Lehre an der Universität Dorpat/Tartu 1802–1940. Lüneburg, 1986.

³ Уставъ Императорскаго Дерптскаго университета. Statut der Kaiserlichen Universität Dorpat. Dorpat, MDCCCXX, 40–41.

ROOTSIAEGSE LADINAKEELSE ÜLIKOOLI ARSTITEADUSKONNAST

Vaatamata paljudele raskustele toimus haridussõbraliku Rootsi kuninga Gustav II Adolphi loal 1632. aasta 15. (25.) oktoobrist Tartus avatud ülikooli mõlemal tegutsemisperioodil (*Academia Gustaviana Dorpatensis* 1632–1665 ja *Academia Gustavo-Carolina* 1690–1710) õppe- ja teadustöö enam-vähem tolle aja ülikoolide tavatasemel. Arstiteaduskonnale oli ette nähtud kaks professorit. Neist üks pidi lugema anatoomiat, botaanikat ja füüsikat ning teine õpetama haigusi ja nende ravi. Igal aastal oli plaanis korraldada ka lahang. Arstiteaduskonna üliõpilaste vähesuse tõttu (pikk õpiaeg) oli tihti ametis ainult üks professor ja juhtus sedagi, et vahel puudusid mõlemad. Kõigi tegutsenud meditsiiniprofessorite kohta võib öelda, et nende ettevalmistus pärines Euroopa parematest ülikoolidest ja nad olid oma aja tasemel. Nii pidas juba rootsiaegse ülikooli teise etapi algul professor L. Micrander tähtsaks õppetöö näitlikustamist, tema tõstas ka küsimuse spetsiaalse “anatomiamaja” rajamisest Tartusse⁴, toetudes Uppsalasse 1662.–1663. aastal ehitatud anatoomikumi⁵ olemasolule. See idee ei teostunud, kuid järgmine meditsiiniprofessor J. F. Below sisustas aastal 1695 ülikooli tollase peahoone (praegu Jaani t 8) ühte ruumi anatoomiasaali, ehitades sinna sisse ka pingid. Lisaks esitas ta taotluse hospitali kui õppe- ja teadusbaasi loomiseks ülikooli juurde.⁶

Kahjuks lakkas ülikooli tegevus Põhjasõja ja puhkenud katkuepidemia tõttu 1710. aasta suvel Pärnus. Sellest peale ei õnnestunud ülikooli uuesti avada mitmel põhjusel, kuigi selleks tehti korduvalt katseid ning kohustuse säilitada Liivimaal ülikool oli kinnitanud ka Peeter I. Ülikooli uuesti avamine nihkus aastast aastasse edasi, alles sajandi lõpul tekkisid võimalused selle taastamiseks.⁷

TARTU JÄLLE ÜLIKOOLILINNAKS

Lootuses tõkestada Suure Prantsuse revolutsiooni ideede sissetungi Venemaale keelas Paul I oma ukaasiga 9. aprillist 1798 Vene alamail õppimise Lääne-Euroopa ülikoolides, käsutades nad paari järgneva kuu jooksul kodumaale tagasi.⁸

⁴ Mikelsaar, R.-H. 300 aastat seksioonikursust ja patoanatomiat Tartu Ülikoolis. – Eesti Arst, 1998, 6, 544–545.

⁵ Anatoomikum või anatoomia teater (*theatrum anatomicum*) – spetsiaalselt ehitatud amfiteatri tüüpi hoone (ruum) inimese anatoomia õpetamiseks ja uurimistööks. Esimesed anatoomia teatrid tekkisid Euroopas 16. sajandi lõpul ja 17. sajandi algul (Жданов Д. А., Куприянов В. В. Анатомия. – Rmt: Большая медицинская энциклопедия. Изд. третье. Т. 1. Под. ред. акад. Б. В. Петровского. Москва, 1974, 428).

⁶ Mikelsaar, R.-H. 300 aastat seksioonikursust ja patoanatomiat Tartu Ülikoolis, 545.

⁷ Tartu Ülikooli ajalugu, I. 1632–1798. Koost H. Piirimäe. Tallinn, 1982, 150–151.

⁸ Tamul, V. Professorite Instituut Tartu ülikooli juures. – Rmt: Tartu Ülikooli ajaloo küsimusi, VII. Toim K. Siilivask. Tartu, 1979, 85–92.

Ühtlasi anti balti rüütelkondadele luba avada kiires korras kohalik protestantlik ülikool kogu Vene riigi, iseäranis Eesti-, Liivi- ja Kuramaa rüütelkondade jaoks ning valida omavahelisel kokkuleppel selle asukoht. Algusest peale pidi ülikool hakkama kandma "keiserliku ülikooli" nime, kuigi selle ülalpidamise pidid tagama nimetatud rüütelkonnad. Viimaste saadikud töötasid välja ülikooli asutamise plaani, kuid ei suutnud vastu võtta otsust asukoha üle. Lõpuks esitati Senatile kahe linna – Jelgava (Miitavi) ja Tartu (Dorpati) – kandidatuur. Senat pooldas viimast selle keskse asukoha tõttu Läänemere kubermangudes, samuti sobivama kliima ja toiduainete odavuse pärast, mis andvat vaesematele vanematele rohkem võimalusi oma laste koolitamiseks. 4. mail 1799 kinnitas Paul I Senati otsuse koos ülikooli asutamise plaaniga. Viimane sai sisuliselt esialgseks põhikirjaks.⁹

ÜLIKOOLI ASUTAMISE PLAAN

Ülikooli asutamise plaaniga¹⁰ nähti usu-, õigus-, arsti- ja filosoofiateaduskonnale ette kokku 22 professorit ning lisaks veel mitme aine, sealhulgas ka põhiliste keelte õpetajad. Sellega olid hõlmatud peaaegu kõik tolleaegsed tähtsamad teadusvaldkonnad. Õpetegevus kavatseti üldjoontes korraldada Lääne-Euroopa ülikoolide ja Moskva ülikooli eeskujul.

Arstiteaduskonnale nähti ette kuus korralist professorit, kelle vahel jaotati õpetatavad ained järgmiselt: 1) füsioloogia ja patoloogia (*Physiologie und Pathologie*), 2) teraapia ja kliinik (*Therapie und Klinik*), 3) anatoomia ja kohtumeditsiin (*Anatomie und medicina forensis*), 4) kirurgia ja ämmaemandakunst (*Chirurgie und Hebammenkunst*), 5) botaanika ja *materia medica* (raviainete õpetus) (*Botanik und materia medica*) ning 6) keemia ja farmaatsia (*Chemie und Pharmazevtik*). Ülikooli asutamise plaan nägi teaduskondades ette abiasutuste loomise. Arstiteaduskonnale leiti vajalikud olevat 1) kliiniline instituut (*ein Klinisches Institut*) 14 voodikohaga, 2) haavaarstihaiгла (*ein Wundarzney-Krankenhaus*) 10 voodikohaga, 3) sünnitusmaja (*eine Entbindungs-Anstalt*) 6 voodikoha ning ämmaemandate kooliga (*eine Hebammen-Schule*) selle juures, 4) anatoomia teater (*ein anatomisches Theater*) lahanguite ja prepareerimistöde jaoks prosektori¹¹ ning tema kahe abilise, 5) keemialaboratoorium (*ein chemisches Laboratorium*). Nimetatud abiasutuste tegevust pidid juhatama vastavaid aineid õpetavad korralised professorid, seetõttu pidi kirurgia ja ämmaemandakunsti korraline professor samaaegselt korraldama nii haavaarstihaiгла kui ka sünnitusmaja tööd. Kogu ülikooli pidid teenindama raamatukogu, maneež, tantsusaal ja supelasutus. Veel oli ülikooli asutamise plaanis avaldatud ülikooli aastaeelarve, kust jagus raha igale ülikooli ametikoha täitjale ning abiasutusele.

⁹ Tartu Ülikooli ajalugu, II, 1982, 33–34.

¹⁰ Plan der zu errichtenden Universität. [Riga, 1799], 11–18.

¹¹ Prosektor – arstiteaduskonna abiõppejõud, kes toimetab lahanguid ja juhatab prepareerimistöid (Kleis, R., Silvet, J., Vääri, E. Võõrsõnade leksikon. Tallinn, 1981, 508).

Järgnesid ettevalmistused õppeasutuse tööle rakendamiseks ja õppejõudude kutsumiseks, sest ülikooli avamine oli kavandatud 15. jaanuarile 1801. Arstiteaduskonnas asusid 14. detsembrist 1800 esimestena teenistusse anatoomia ja kohtumeditsiini korraline professor Martin Ernst Styx ning keemia ja farmaatsia korraline professor Philipp Erdmann Heinrich Gottlob Arzt.¹²

Mitte ainult arstiteaduskonna, vaid kogu ülikooli avamiseks tehtavate ettevalmistuste ajal tegi Paul I ootamatult uue otsuse ning määras 25. detsembril 1800 ülikooli asukohaks Tartu asemel siiski Jelgava, sest Kuramaa ja Pilteni rüütelkonnad olid esitanud vastava taotluse. Ent keisri ootamatu surm tapmise läbi 12. märtsil 1801 takistas selle korralduse elluviimist. Uueks tsaariks saanud Aleksander I määras 12. aprillil 1801 ülikooli asukohaks uuesti Tartu, põhjendades seda endiselt linna keskse asukoha ja soodsa ümbruskonnaga, muu hulgas ka asjaoluga, et ülikool oli seal juba varem tegutsenud.¹³ Vaekauss oli langenud jälle Tartu kasuks, seekord lõplikult.

ÜLIKOOLI 1802. AASTA PÕHIKIRI

Keerulises taasavamiseelses olukorras pidas ülikooli kuraatorite kollegium (balti rüütelkondade esindajad) vajalikuks teha ülikooli asutamise plaani parandusi ja täiendusi, et tugevdada oma mõju professoritest koosneva nõukogu üle.¹⁴ Seejärel nägi Aleksander I ukaasiga 5. jaanuarist 1802 kinnitatud ülikooli põhikiri ette kogu õppetöö läbiviimiseks nelja teaduskonna peale kokku ainult 19 professorit, samas aga oli õpetajate arvu mõnevõrra suurendatud. Kui ülikooli asutamise plaanis oli arstiteaduskonnale ette nähtud kuus korralist professorit, siis kaks aastat ja kaheksa kuud hiljem kinnitatud põhikirjas oli õppekohtade arvu vähen-datud nelja korralise professori ametikohani. Hügieeniainete lisandumise tõttu oli kasvanud teaduskonnas loetavate ainete hulk. Need jaotati nüüd korraliste profes-sorite vahel järgmiselt: 1) anatoomia, füsioloogia, kirurgia ja ämmaemandakunst (*Anatomie, Physiologie, Chirurgie und Hebammenkunst*); 2) patoloogia, semioo-tika, teraapia ja kliinik (*Pathologie, Semiotic, Therapie und Clinic*); 3) dieteetika, riiklik ja populaarne arstiteadus ning *materia medica* (*Diätetic, Staats- und populären Arzeney-Wissenschaft und materia medica*); 4) keemia ja farmaatsia (*Chemie und Pharmaceutic*).¹⁵ Kolmandana nimetatud professori kätte oli koon-datud riikliku arstiteaduse alla põhiliste hügieenidistsipliinide ja kohtumeditsiini

¹² Левицкий Г. В. (toim). Биографический словарь профессоров и преподавателей Императорского Юрьевского, бывшего Дерптского университета. За сто лет его существования (1802–1902), I. Юрьев, 1902, 235; II. Юрьев, 1903, 315.

¹³ Tartu Ülikooli ajalugu, II, 34–35.

¹⁴ Samas, 62.

¹⁵ Statuten der Kayserlichen Universität zu Dorpat. [Dorpat], 1802, 15.

lugemine.¹⁶ Uue põhikirjaga ei kaasnenud muutusi arstiteaduskonnale varem ettenähtud viie abiõppeasutuse nimedes.¹⁷ Nende töö juhtimises võib täheldada mõningaid muutusi, mis olid põhjustatud teaduskonnas õpetatavate ainete uuest jaotamisest korraliste professorite vahel. Anatoomia, füsioloogia, kirurgia ja ämmaemandakunsti korraline professor pidi selle põhikirja alusel hakkama juhatama korraga kolme abiasutust: anatoomia teatrit, haavaarstihaiglat ja sünnitusmaja.

Kahele juba olemasolevale arstiteaduskonna korralisele professorile lisaks määrati 27. veebruarist 1802 (seda veel enne ülikooli taasavamist uue põhikirja alusel) kolmandana ametisse patoloogia, semiootika, teraapia ja kliiniku korraline professor Daniel Georg Balk.¹⁸

1802. AASTA APRILLIKUUS TAASAVATUD ÜLIKOOLIST

Eeltööd ülikooli taasavamiseks jõudsid lõpule 1802. aasta aprillikuus, kui ametisse kutsutud ja määratud esimestele professoritele lisandusid alates 5. aprillist esimesed immatrikuleeritud üliõpilased. 1802. aasta 21. ja 22. aprillil taasavati pidulikult Tartu (Dorpati) ülikool, seda pärast pikka, 91 aastat ja 8 kuud kestnud vaheaega.

Vene riigi ainukese saksakeelse ülikooli neljas teaduskonnas algas õppetöö 1. mail 9 professori ja 19 üliõpilasega.¹⁹ Arstiteaduskonnas alustasid ülikooli taasavamisel ettenähtud nelja korralise professori asemel tööd kolm korralist professorit (M. E. Styx, P. E. H. G. Arzt, D. G. Balk). Nemad olid ametis ka õppetöö esimesel, kahe kuu pikkusel semestril. Vakantseks jäi anatoomia, füsioloogia, kirurgia ja ämmaemandakunsti korralise professori ametikoht. Üliõpilaste arv arstiteaduskonnas oli sel ajal tagasihoidlikult väike – ainult kuus.

Mitte üksnes nõuetele vastavate õppejõudude, vaid ka kõlblike ruumide puudumine andis teravalt tunda ülikooli taasavamisele järgnenud aastatel, kui õppetöö toimus selleks üüritud eramajades ja -korterites. Seetõttu hakati kohe mõtlema uute, ajakohaste hoonete ehitamisele, kuna üliõpilaste arv nii kogu ülikoolis kui ka arstiteaduskonnas kasvas kiiresti.

Sel ajal puudusid ülikoolis kindlad ja kohustuslikud õppeplaanid. Täpsemalt määratlemata oli õppeaja kestus, arstiteaduskonnas oli see esialgu kaks aastat. Üliõpilaste omandatud teadmiste kontroll oli pealiskaudne ja juhuslik. Lisaks kohustuslikele loengutele toimus professorite töö üliõpilastega individuaalse juhendamise ja harva mõne praktikumi kaudu. Seega vajasis lahendamist paljud õppetöö korraldamise küsimused.²⁰

¹⁶ Kalnin, V. Martin Ernst Styx (1759–1829). – Rmt: Eesti arstiteaduse ajaloost. Koost V. Kalnin. Tartu, 1996, 17.

¹⁷ Statuten der Kayserlichen Universität zu Dorpat. 1802, 17.

¹⁸ Левицкий Г. В. (toim). Биографический словарь профессоров и преподавателей, II, 315.

¹⁹ Tartu Ülikooli ajalugu, II, 36.

²⁰ Samas, 62.

ÜLIKOOLI 1803. AASTA PÕHIKIRI

Ülikooli enda struktuuri ja juhtimise parandamise huvides kinnitati 15. septembril 1803 järjekordne põhikiri. Sellega nähti arstiteaduskonnale ette neli korralist ja kaks erakorralist professorit. Õpetatavad ained olid korraliste professorite vahel jaotatud järgmiselt: 1) anatoomia, füsioloogia ja kohtuarstiteadus (*Anatomie, Physiologie und gerichtliche Arzney-Wissenschaft*); 2) patoloogia, semiootika, teraapia ja kliinik (*Pathologie, Semiotik, Therapie und Klinik*); 3) dieteetika, *materia medica*, meditsiinialalugu ja -kirjandus (*Diätetik, materia medica, Geschichte der Medicin und der medicinischen Literatur*); 4) kirurgia ja ämmaemandakunst (*Chirurgie und Hebammenkunst*). Veel nähti ette erakorralise professori koht loomaarstikunsti (*Thier-Arzneykunst*) alal. Anatoomia teatri prosektoori viidi ülikooli 1803. aasta põhikirjaga erakorralise professori seisusse.²¹ Selle põhikirjaga sai ülikool oma aja kohta suhteliselt hea koosseisu. Kokku oli ette nähtud 29 professori ja 12 õpetaja ametikohta. Võrreldes Moskva ülikooli 28 professorikohaga 1804. aasta põhikirja alusel võis Tartu ülikool igati rahul olla, kusjuures siin oli teoloogia alal rohkem professorikohti (neli) kui Moskva ülikoolis (kaks).²²

1803. aasta põhikirjaga tehti arstiteaduskonnale varem ettenähtud abiõppeasutustes mõningaid muudatusi. Et keemia ja farmaatsia õpetamine hakkas toimuma filosoofiateaduskonnas, arvati keemialaboratoorium ka selle teaduskonna abiasutuste hulka. Samas aga oli arstiteaduskonnale lisandunud anatoomiliste preparaatide kollektsioon (*eine Sammlung anatomischer Präparate*) ja patoloogiline kabinet (*ein pathologisches Cabinet*). Esimest pidi juhatama anatoomia- ja teist patoloogiaprofessor. Anatoomiliste preparaatide kogu pidi asuma anatoomia teatris, patoloogilise kabineti asukohta põhikiri ei määranud. Ülikooli asutamise plaaniga arstiteaduskonnale ettenähtud kliiniline instituut ja haavaarstihaiгла nimetati uue põhikirjaga ümber vastavalt meditsiinilis-kliiniliseks instituudiks (*das medicinisch-klinische Institut*) ja kirurgilis-kliiniliseks instituudiks (*das chirurgisch-klinische Institut*). Uute nimedega abiõppeasutuste ning sünnitusmaja ja anatoomia teatri eesotsas pidid selle põhikirja alusel olema vastavaid õppeaineid lugevad korrallised professorid.²³ Kahte abiasutust nende seast, kirurgilis-kliinilist instituuti ja sünnitusmaja, pidi juhatama kirurgia ja ämmaemandakunsti korralline professor.

ÜLIKOOLI LOENGUKAVAD AASTATEL 1802–1803

Edasi on vaadeldud taasavatud ülikooli esimeste aastate loengukavasid, et semestrite kaupa välja selgitada nendes kasutusel olnud arstiteaduskonna profes-

²¹ Statuten der Kaiserlichen Universität zu Dorpat. [Dorpat, 1803], 18.

²² Tartu Ülikooli ajalugu, II, 44.

²³ Statuten der Kaiserlichen Universität zu Dorpat. [1803], 22–26.

sorite ametinimetused ja abiõppeasutuste nimed ning nende arv ning lisaks sellele kinnitada veel, kes töötasid esimesel semestril arstiteaduskonnas korraliste professoritena.

Ülikooli 1802. aasta esimese semestri loengukavades on arstiteaduskonna õppejõud ära toodud järgmiselt: riikliku ja populaarse arstikunsti professor (*Professor der Staats- und populären Arzney-Kunde*) M. E. Styx, patoloogia ja teraapia professor (*Professor der Pathologie und Therapie*) D. G. Balk ning keemiaprofessor (*Professor der Chemie*) P. E. H. G. Arzt.²⁴

Sama aasta sügissemestril on nimetatud riikliku ja populaarse arstikunsti ning dieteetika professor (*Professor der Staats- und populären Arzneykunde, wie auch der Diätetik*) dr Styx ning patoloogia, teraapia ja kliiniku professor (*Professor der Pathologie, Therapie und Klinik*) dr Balk.²⁵

Tuleb märkida, et nendes loengukavades esitatud professorid pidanuksid vastavalt ülikooli põhikirjale olema ära toodud korraliste professoritena. Lisaks sellele on nende ametinimetused tunduvalt lühemad, kui 1802. aasta põhikiri seda ette nägi. Nii on kevadsemestril õppejõudude ametinimetustes kahel korral nelja õppeaine asemel antud kaks distsipliini ning ühel korral kahe aine asemel üks. Sügissemestril on aga kahel korral neljast õppeainest ära toodud kolm.

1803. aasta sügissemestri loengukavades on arstiteaduskonna õppejõudude hulgas dieteetika, *materia medica*, meditsiiniajaloo ja -kirjanduse korraline professor (*ordentlicher Professor der Diätetik, Materia medica, Geschichte der Medicin und der medicinischen Literatur*) dr M. E. Styx, patoloogia, semiootika, teraapia ja kliiniku korraline professor (*ordentlicher Professor der Pathologie, Semiotik, Therapie und Klinik*) dr D. G. Balk ning anatoomia, füsioloogia ja kohtuarstiteaduse korraline professor (*ordentlicher Professor der Anatomie, Physiologie und gerichtlichen Arzneykunde*) dr H. F. Isenflamm.²⁶ Enne seda oli viimasena nimetatu olnud alates 20. märtsist 1803 anatoomia, füsioloogia, kirurgia ja ämmaemandakunsti korraline professor tollal kehtinud 1802. aasta põhikirja alusel. 20. maist 1803 anatoomia teatri prosektoriks määratud Michael Ehrenreich Kauzmannist oli saanud pärast 1803. aasta põhikirja rakendumist erakorraline professor ja anatoomia teatri prosektor (*ausserordentlicher Professor und Prosector des anatomischen Theaters*).²⁷ Sellist ametinimetust kasutati ka tema esmakordsel nimetamisel arstiteaduskonna õppejõudude hulgas 1803. aasta sügissemestril ülikooli loengukavades. M. E. Kauzmanni võib pidada läbi aegade esimeseks prosektoriks, samuti esimeseks prosektoriks erakorralise professori seisuses nii Tartu ülikooli arstiteaduskonnas kui ka anatoomia teatris.

²⁴ Anzeige der Vorlesungen, welche aus der Kayserlichen Akademie zu Dorpat vom 1. May bis zum 1. Julius des Jahres 1802. Dorpat, [1802], 3–4.

²⁵ Verzeichnis der Vorlesungen aus der Kaiserlichen Universität in Dorpat vom 1. August bis Ende Dezember des Jahres 1802. [Dorpat, 1802], 2–3.

²⁶ Verzeichnis der vom 1sten August 1803 zu haltenden halbjährigen Vorlesungen aus der Kaiserlichen Universität zu Dorpat. [Dorpat, 1803], 2.

²⁷ Левицкий Г. В. (toim). Биографический словарь профессоров и преподавателей, II, 325.

Tartu ülikooli loengukavade lõpus avaldatud abiõppeasutuste nimistusse ilmusid 1805. aasta kevadsemestril esmakordselt arstiteaduskonnale kuuluvad meditsiiniline haigla (*das medicinische Krankenhaus*) ja kirurgiahaigla (*das chirurgische Krankenhaus*). Sama aasta sügissemestril lisandusid kahele eelmisele veel sünnitusmaja (*die Entbindungsanstalt*), anatoomiline kogu (*die anatomische Sammlung*) ja patoloogiline kogu (*die pathologische Sammlung*). Nendest kahte esimest oleks pidanud 1803. aasta põhikirja järgi nimetama meditsiinilis-kliiniliseks instituudiks ja kirurgilis-kliiniliseks instituudiks, kahte viimast aga anatoomiliste preparaatide kollektsiooniks ja patoloogiliseks kabinetiks. Alates 1809. aasta kevadsemestrist võib leida loengukavade lõpus avaldatud abiõppeasutuste nimekirjast üldise akadeemilise haigla (*das allgemeine akademische Krankenhaus*), kirurgiakliinikumi (*das chirurgische Klinikum*) ja sünnitusabikliinikumi (*das geburtshülfliche Klinikum*), mis põhikirja järgi pidid olema aga vastavalt meditsiinilis-kliiniline instituut, kirurgilis-kliiniline instituut ja sünnitusmaja. Alles 1810. aasta sügissemestril on loengukavades toodud abiasutuste nimekirja esmakordselt sisse kantud anatoomia teater (*das anatomische Theater*)²⁸, kuigi see oli arstiteaduskonnale ette nähtud juba ülikooli asutamise plaani ja kahe esimese põhikirjaga. Anatoomia teater töötas aastatel 1803–1805 selleks renditud ja kohandatud eramajas (praegu Struve t 2) ning 1805. aasta septembrist alates anatoomia teatri jaoks spetsiaalselt ehitatud hoones Toomemäel, tänapäeval tuntakse seda vana anatoomikumina.²⁹ Anatoomia teatri ilmumisega abiasutuste nimistusse kaob nendest anatoomiline kogu, kuid jääb püsima patoloogiline kogu (*die pathologische Sammlung*)³⁰, mis nagu juba teada, pidi viimase põhikirja järgi kandma patoloogilise kabineti nime.

Teised arstiteaduskonna abiasutused – meditsiinilis-kliiniline instituut, kirurgilis-kliiniline instituut ning sünnitusmaja – alustasid oma tegevust aastail 1804–1806 samuti üüritud ruumides. Neid kõiki võib pidada esimesteks Venemaa ülikoolide juures.³¹ Toomemäel 1808. aasta suvel valminud, endisest kasarmust ümberehitatud kliinikumi hoones (praegu Riigikohtu kasutuses) leidsid need kolm raviasutust oma asukoha pikemaks ajaks.³²

ARSTITEADUSKONNA ESIMESED AASTAARUANDED

Taasavatud ülikooli keskse organi, õpetatud nõukogu materjalide hulgas on arstiteaduskonna aastaaruanded, millest esimesed on koostatud 1803. ja

²⁸ Verzeichnis der Vorlesungen ... 1803–1810. [Dorpat, 1803–1810].

²⁹ **Käer-Kingisepp, E.** Lehekülgi Tartu Ülikooli arstiteaduskonna õppetööst XIX sajandi algusaastail. – Nõukogude Eesti Tervishoid, 1985, 2, 118–122.

³⁰ Verzeichnis der Vorlesungen... 1810. [Dorpat, 1810].

³¹ **Kalnin, V.** Arstiteadused. – Rmt: Tartu Ülikooli ajalugu, II. 1798–1918. Koost K. Siilivask. Tallinn, 1982, 231.

³² **Normann, H.** Katkend Tartu Ülikooli arstiteaduskonna algetest. – Eesti Arst, 1925, 11, 325–326.

1804. aasta kohta.³³ Aastaruannetes esitatud professorite ametinimetused ja abiõppeasutuste nimed ja nende arv on täielikus vastavuses sel ajal kehtinud ülikooli põhikirjaga.

KOKKUVÕTE

Kuigi heatasemeliste õppejõudude leidmisega oli raskusi, õnnestus kutsuda ja määrata ülikooli taasavamiseks arstiteaduskonna jaoks ametisse esimesed kolm korralist professorit: M. E. Styx, P. E. H. G. Arzt ja D. G. Balk. Nende õlgadel oli ka esimesel kevadsemestril kogu teaduskonnale ettenähtud õppetöö. Seega oli 1802. aasta aprillis taasavatud ülikooli arstiteaduskonnas kolm korralist professorit. Sama aasta sügissemestri algusest, pärast professor Arzti ootamatut surma langes õppejõudude arv kahele. Alles kaheksa kuu pärast, 1803. aasta märtsist hakkasid lisanduma uued õpetlased. Alates 1805. aasta kevadsemestrist olid kõik koos sel ajal kehtinud põhikirjaga ettenähtud professori ametikohta täidetud.

Taasavatud Tartu ülikooli arstiteaduskonna esimesi tööaastaid käsitlevates uurimustes esinevad ülikooli põhikirjadele mittevastavad esimeste professorite ametinimetused ja abiõppeasutuste nimed ning varieeruvus nende arvus võib olla seotud järgmisega. Võrdlemisi lühikese ajavahemiku jooksul toimusid ülikooli esimestes põhikirjades endis mitmed muudatused nii ametinimetustes kui ka abiõppeasutuste nimedes ja arvus. Nende kättesaamine uurimistöö tarbeks ei pruukinud isegi ülikooli esimestel tööaastatel olla kerge ja see muutus aja jooksul järjest raskemaks. Laiema levikuga esimestes ülikooli loengukavades olid arstiteaduskonna esimeste professorite ametinimetused ja abiõppeasutuste nimed juba ebatäpsed. Väärkujud kandusid aastast aastasse ühest publikatsioonist teise ning aja jooksul need võimendusid või said lisa eri autorite töötluste näol. Mõnedes avaldatud töödes on olulised ebatäpsused alguse saanud uurimustööde autorite eneste tehtud vigadest.

Et 1803. aasta kevadsemestri kohta ülikooli loengukavad puuduvad, siis võib öelda, et alates selle aasta sügissemestrist hakkasid nii korraliste kui ka erakorraliste professorite ametinimetused loengukavades olema täielikus vastavuses kehtiva põhikirjaga.

Aastatel 1805–1810 loengukavades esmakordselt kasutusele võetud ja ülikooli põhikirjale mittevastavad abiõppeasutuste nimed jäid sinna püsima pikemaks ajaks. Selle aja sees nendes äratoodud kõigist arstiteaduskonna abiõppeasutuste nimedest vastas ainult anatoomia teatri oma ülikooli 1803. aasta põhikirjas ettenähtule. Ülejäänud abiasutuste nimede mittevastavust võiks seostada algul professorite kogu tähelepanu koondumisega õppetöö organiseerimisele ning selleks vajalike ruumide üürimisele ja ehitamisele, seejärel aga sooviga leida võimalikult ajakohane nimi enda juhitavale struktuuriüksusele. Et esimeste aastate loengukavades on nimetatud ainult õppejõududega täidetud ametikohad ja tegutsevad abiõppeasutused, ei vasta nende arv kehtivale põhikirjale. On teada, et sel ajal oli

³³ Eesti Ajalooarhiiv, f 402, n 4, s 70, l 21, 25–27p, 35–35p.

arstiteaduskonnas osa professorite ametikohti vakantsed ning abiõppeasutustest alustas anatoomia teater tööd alles teise õppeaasta sügisel.

Tartu ülikooli taasavamisel ja sellele järgnenud organisatsioonilise väljakujunemise esimestel aastatel oli suur ajalooline ja põhimõtteline tähtsus. Rajati valgustusfilosoofilistele põhimõtetele tuginev kõrghariduse ja teaduse keskus, mille seis is ees suur tulevik Venemaa ja rahvusvahelise teaduse arendamises.³⁴ Et Tartu ülikooli taasavamist ja sellele järgnenud esimesi tööaastaid käsitletakse uurimistöodes ka tulevikus, on esitatud käesoleva artikli lisana arstiteaduskonna esimeste professorite eestikeelsed ametinimetused ja abiõppeasutuste nimed vastavalt ülikooli asutamise plaanile (tabel 1) ning esimestele põhikirjadele (tabel 2 ja 3). Ametikoha täitmise korral on lisatud õppejõu nimi ja esimesel nimetamisel ülikooli teenistusse asumise kuupäev. Selle uurimustöö tulemuste kasutamine võimaldaks mingil määral ära hoida juba tekkinud ebatäpsuste levimist ja uute lisandumist.

TÄNUAVALDUS

Meie suurim tänu professor H. Piirimäele kasulike nõuannete eest töö vormistamise ajal.

LISA

ARSTITEADUSKONNA ESIMESTE PROFESSORITE AMETINIMETUSED JA ABIÕPPEASUTUSTE NIMED

Tabel 1. Tartu ülikooli asutamise plaaniga (kinnitatud 4. mail 1799) arstiteaduskonnale ettenähtud professorikohad ja abiõppeasutused

Ametinimetused	Abiõppeasutus	Nimi ja teenistusse asumise aeg
1. füsioloogia ja patoloogia korriline professor	–	–
2. teraapia ja kliiniku korriline professor	1. kliiniline instituut	–
3. anatoomia ja kohtumediitsiini korriline professor	2. anatoomia teater	M. E. Styx 14.12.1800
4. kirurgia ja ämmaemandakunsti korriline professor	3. haavaarstihagla 4. sünnitusmaja ämmaemandate kooliga	–
5. botaanika ja <i>materia medica</i> (raviainete õpetuse) korriline professor	–	–
6. keemia ja farmaatsia korriline professor	5. keemialaboratoorium	P. E. H. G. Arzt 14.12.1800

³⁴ Tartu Ülikooli ajalugu, II, 77.

Tabel 2. Tartu ülikooli 1802. aasta põhikirjaga (kinnitatud 5. jaanuaril 1802) arstiteaduskonnale ettenähtud professorikohad ja abiõppeasutused

Ametinimetus	Abiõppeasutus	Nimi ja teenistusse asumise aeg
1. anatoomia, füsioloogia, kirurgia ja ämmaemandakunsti korralline professor	1. anatoomia teater 2. haavaarstihaigla 3. sünnitusmaja	H. F. Isenflamm 20.03.1803
2. patoloogia, semiootika, teraapia ja kliiniku korralline professor	4. kliiniline instituut	D. G. Balk 27.02.1802
3. dieteetika, riikliku ja populaarse arstiteaduse ning <i>materia medica</i> korralline professor	–	M. E. Styx
4. keemia ja farmaatsia korralline professor	5. keemialaboratoorium	P. E. H. G. Arzt

Tabel 3. Tartu ülikooli 1803. aasta põhikirjaga (kinnitatud 15. septembril 1803) arstiteaduskonnale ettenähtud professorikohad ja abiõppeasutused

Ametinimetus	Abiõppeasutus	Nimi ja teenistusse asumise aeg
a) Korrallised professorid		
1. anatoomia, füsioloogia ja kohtuarstiteaduse korralline professor	1. anatoomia teater 2. anatoomiliste preparaatide kollektsioon	H. F. Isenflamm
2. patoloogia, semiootika, teraapia ja kliiniku korralline professor	3. meditsiinilis-kliiniline instituut 4. patoloogiline kabinet	D. G. Balk
3. dieteetika, <i>materia medica</i> , meditsiiniajaloo ja -kirjanduse korralline professor	–	M. E. Styx
4. kirurgia ja ämmaemandakunsti korralline professor	5. kirurgilis-kliiniline instituut 6. sünnitusmaja	–

b) Erakorralised professorid

1. loomaarstikunsti erakorraline professor	–	–
2. anatoomia teatri prosektoori erakorraline professor	–	M. E. Kauzmann 20.05.1803

ABOUT THE TITLES OF THE FIRST PROFESSORS AND NAMES OF ANCILLARY INSTITUTIONS AT THE FACULTY OF MEDICINE, UNIVERSITY OF TARTU (DOPRAT), AT ITS REOPENING IN 1802

Jaan KASMEL and Tiiu KASMEL

The studies dealing with the Faculty of Medicine at the University of Tartu (Dorpat) during the first years after its reopening contain several differences in the titles and number of professors and in the names and number of ancillary institutions of the Faculty. It remains unclear how many professors, either two or three, were in office in the first semester that began on 1 May 1802, after the reopening of the University. To clarify these issues, the article presents an overview based on the plan for founding the University (1799), its first statutes (1802, 1803), university curricula and the first annual reports of the Faculty of Medicine. After examining these materials one can assert that at the reopening of the University and during the spring semester that followed the Faculty of Medicine had three lecturers: full professor of dietetics, state and popular medicine and *materia medica* (pharmacology) M. E. Styx; full professor of pathology, semiotics, therapy and clinic D. G. Balk; and full professor of chemistry and pharmacy P. E. H. G. Arzt.

As the reopening of the University of Tartu and its first years of operation are likely to be discussed in further research papers, the appendix of the article presents the Estonian titles of professors and names of ancillary institutions and their numbers in three tables: according to the plan for founding the University (Table 1) and its first statutes (Tables 2 and 3). In the case of fulfillment of a position, each table provides the name of the professor and the date of taking office. Application of the results of the present study will hopefully help to prevent the spread of existing inaccuracies and the emergence of new ones.